

Чалавек — гэта цэлы свет

Алена ВАСІЛЕВІЧ

Шануйце, дзеці, дружбу, гэта самае дарагое і важнае, што ёсць у чалавека.

Кузьма Чорны.

Алена Сямёнаўна Васілевіч (1922—2021) нарадзілася ў вёсцы Ліпнікі Слуцкага раёна Мінскай вобласці ў сям’і ляснога аб’ездчыка. Дзяўчынка на восьмым годзе жыцця засталася без бацькоў і выхоўвалася ў сваякоў. Пра няпросты шлях сялянскай дзяўчыны-сіраты ў новае жыццё пісьменніца расказала ў аўтабіяграфічных апавесцях «Расці, Ганька», «Доля знойдзе цябе», «Новы свет», «Пачакай, затрымайся...».

Алена Васілевіч атрымала прафесію настаўніка. У час вайны працавала бібліятэкарам у шпіталі. Пасля вайны скончыла Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, працавала ў выдавецтве «Мастацкая літаратура».

Першы мастацкі твор Алены Васілевіч (аповесць «У прасторах жыцця») быў надрукаваны ў 1947 годзе. На яе пісьменніцкім рахунку шэраг твораў пра жыццё, працу, побыт, асабістыя ўзаемаадносіны людзей, выхаванне дзяцей. Дзецям прысвечаны шматлікія творы («Заўтра ў школу», «Калінавая рукавічка», «Горкі ліпавы мёд» і інш.).

Апавяданне «Сябры» пабачыла свет у 1958 годзе.

- 1. Каго можна назваць сябрам, прыяцелем, таварышам?
- 2. Прыгадайце вядомыя вам прыказкі пра сяброўства.

Сябры

Лёня Саўчанка і Грыша Міхневіч вучыліся ў адным класе, сядзелі за адной партай і жылі на адной кватэры. У школе ўсе казалі, што іх і вадой не разальеш. І гэта сапраўды было так. Калі на вуліцы, гуляючы ў снежкі, Грыша адчуваў сябе пераможаным, то на дапамогу ён клікаў Лёню. І наадварот, Лёня, які вучыўся слабей за Грышу, па дапамогу звяртаўся таксама толькі да сябра. Грыша ніколі не адмаўляўся, а толькі трос Лёню за чуб і прыгаворваў:

— Эх ты, галава — два вухі!

Лёня вырываўся з сябравых рук і нязлосна пагражаў:

— Пусці, а то як трэсну!..

— Ану, давай паспрабуем, хто каго адолее... — зухавата падстаўляў плячук Грыша.

Лёню не хацелася паддавацца.

Хлопцы браліся дужацца і, падскокваючы, нібы два пеўні, намагаліся адзін аднаго перахітрыць, падставіць ножку і пакласці, як сапраўдныя барцы, на абедзве лапаткі. Нязлосныя тумакі¹, вядома, не ішлі ў разлік. Іх хапала і пераможцу, і пераможанаму.

Сварка, тая сварка, якая звычайна так прыніжае ў нашых вачах людзей, адбылася паміж імі зусім нечакана.

Грыша Міхневіч, якому вучоба давалася без асаблівых цяжкасцей, меў у сваім характары адну дрэнную рысу. Ён быў

¹ *Тума́к* — штуршок, удар кулаком.

упеўнены, што выдатныя адзнакі заслужана ўпрыгожваюць толькі яго дзённік, а ўсім астатнім вучням яны ставяцца проста так, невядома за што...

Усё адбылося ў суботу, пасля раздачы кантрольных па алгебры. Быццам у насмешку, на гэты раз амаль палова класа атрымала пяцёркі, а яму, Грышу Міхневічу, лепшаму вучню ўсёй школы, паставілі нейкую там няшчасную чацвёрку! І за што? За адзін толькі прапушчаны знак!

Пяцёрку атрымаў і Лёня Саўчанка.

Не могучы схаваць сваё расчараванне, Грыша ўзяў Лёнеў сшытак і, насмешліва разглядаючы яго, голасна, каб пачуў настаўнік, сказаў:

— Цікава выходзіць: хто спісваў, у таго пяцёрка, а хто сам рашаў...

— А хто ў цябе спісваў? — загарэўся Лёня.

— Ты спісваў, — з незалежным выглядам сказаў Грыша. — Ты ж мінулы раз у такім ураўненні з двума невядомымі зрабіў памылку...

— Мінулы раз зрабіў, а на гэты раз вывучыў і не зрабіў!

Тут умяшаўся настаўнік і спыніў іх спрэчку.

А пасля ўрокаў, калі Грыша і Лёня ішлі дадому, у суседнюю вёску, — вучыліся яны ў мястэчку і жылі на кватэры, — тая спрэчка адчулася зноў.

Хлопцы спяшаліся завідна мінуць густы дрымучы лес. Тыдзень назад Лёнеў бацька сустрэўся тут з воўчай зграяй.

Грыша ішоў наперадзе, Лёня, які летам упаў з групы і зламаў нагу, накульгваў з палачкай ззаду. Ісці было цяжка. Круціла і замятала дарогу мяцеліца. Ужо змяркалася, а да лесу заставаўся яшчэ ладны кавалак нялёгкага шляху.

— Давай адпачнём крышку, я не магу так хутка ісці, — сказаў Лёня.

Грыша зрабіў выгляд, што не пачуў, і нават не запаволіў кроку.

— Давай адпачнём, у мяне нага баліць, — мацней паўтарыў Лёня.

— Дома адпачнеш, — не спыняючыся і не аглядаючыся, буркнуў Грыша.

— Да дому яшчэ далёка.

— Дык што ж, мы праз тваю нагу ў лесе будзем начаваць?

— Ну і можаш ісці...

Раней, бывала, калі хто-небудзь з хлопцаў стамляўся ці праўляў абутак, другі абавязкова чакаў яго, бо ведаў: лепшая надзея і дапамога ў дарозе — таварыш.

Лёня кінуў партфель на снег, сеў на яго і выпрастаў хворую нагу.

Уперадзе, у сівой завірусе, ледзь бачна была постаць сябра.

Лёня доўга не сядзеў.

Як толькі адышла нага, ён устаў і, абапіраючыся на палку, рушыў далей. Постаць Грышы ўжо ледзь-ледзь віднелася ўдалечыні. Хутка яна і зусім знікла. Наперадзе чарнеў лес.

Хлопчык азірнуўся. Незразумела адкуль узяўся страх. Успомнілася воўчая зграя, ад якой ледзь уратаваўся бацька. І, мусіць, наўрад ці ўратаваўся б, каб не запалкі і салома ў санях. Міжвольна Лёня памацаў свае кішэні і ўспомніў: запалкі і смалякі, якія дала ім на дарогу гаспадыня кватэры, засталіся ў Грышы ў партфелі.

Хутчэй дагнаць яго! Або лепей гукнуць, каб пачакаў... Лёня наддаў кроку, але так і не гукнуў. Навошта? Грыша будзе потым у школе нос задзіраць і ўсім хваліцца, што Лёня без яго і дадому дайсці не мог.

А Грыша ішоў сабе наперад. Ён не бачыў, як садзіўся адпачываць Лёня. Ён думаў, што Лёня ідзе ззаду і не хоча гаварыць з ім, бо лічыць сябе пакрыўджаным. Аглядацца і пачынаць гаворку самому Грышу не хацелася. Зноў успомнілася Лёнева пяцёрка, і зноў нядобрае пачуццё завалодала Грышам. «Падумаеш, выдатнік знайшоўся. Больш чым на тройку не выцягнуў бы, каб не спісаў...»

Праўда, Грыша не быў цвёрда перакананы, што Лёня спісваў... Але ён ніяк не мог прымірыцца са сваёй чацвёркай і Лёневай пяцёркай па алгебры.

Зайшоўшы глыбей у лес, Грыша ўсё ж парашыў азірнуцца. Яму зрабілася страшна ісці лесам у такую завіруху аднаму. Ён пастаяў, пачакаў крыху. Лёні не было відаць. Тады Грыша

вырашыў вярнуцца і пайсці сябру насустрач: відаць, і сапраўды ў яго моцна балела нага, калі ён застаўся гэтак далёка ззаду... Ужо зусім сцямнела. І раптам хлопца ахапіў страх. Было так страшна, што ў Грышы не хапіла адвагі гукнуць, паклікаць сябра... Дзе ён падзеўся? Можа, вярнуўся ў мястэчка, на кватэру? Трэба хутчэй бегчы дамоў і расказаць пра ўсё, што адбылося. Так, так. Хутчэй дадому!

І Грыша пабег.

...Праз лес ішлі дзве дарогі. Адна да вёскі, дзе жылі хлопцы, другая да балота, дзе стаялі стагі суседняга калгаса. Упоцёмку лёгка было зблытаць дарогі, і Лёня, стомлены і пакрыўджаны, не заўважыў, як павярнуў направа, да балота...

* * *

У той вечар цётка Насця, Лёнева маці, прасявала на сіта муку. Бацька сядзеў на зэдліку¹, падшываў валёнкі.

— І трэба ж, гэтак мяце і круціць — свету белага не відаць, — ссыпаючы прасеяную муку, заклапочана прамовіла маці.

— Пара прыйшла, дык мяце і круціць. Летам не будзе месці, — азваўся Ігнат.

— Хаця б Лёня не надумаўся ў гэткую нягоду ісці.

— Не павінен, я казаў, каб не хадзіў...

У сенцах каля дзвярэй пачуўся шоргат. Відаць, ішоў нехта чужы, бо не мог знайсці клямку. Насця адчыніла дзверы, і парог пераступіла суседка.

— Добры вечар вам, — прывіталася яна. — А я ніяк клямку не намацаю.

— І не кажыце: я і сама часам паўгадзіны стаю пад дзвярыма, — падтакнула гаспадыня.

— Што гэта вы, пірагі надумаліся пячы, ці што? — звярнулася да Насці суседка.

— Ды вось малыя захадзіліся: спячы ды спячы. Хачу цеста паставіць.

¹ Зэдлік — хатняя пераносная лаўка, услончык.

— Яно ж пэўна, — паспешліва згадзілася суседка і з нейкай ненатуральнай цікавасцю запытала: — А дзе ж гэта ваш Лёня, хіба не прыйшоў яшчэ?

— Няма. Куды ён пойдзе ў такую непагадзь? У тую нядзелю я загадаў ім — і свайму, і вашаму, — каб сядзелі на кватэры і не хадзілі... — адказаў Ігнат.

— Бацяхны мае! — раптам губляючы ранейшы тон, спалохана пляснула далонямі суседка. — А мой жа Грышка прыйшоў і кажа, што ваш Лёня ў дарозе адстаў ад яго... Я і пабегла даведацца, ці не дома ён.

Насця ажно выпусціла з рук сіта.

— Дзе ж ён, мой сыночак?! І чаму ж гэта яны не разам ішлі?

— Не ведаю, што ў іх там здарылася, бо мой нейкі вельмі сумны прыйшоў. Нават нічога ў рот не ўзяў.

— А людцы ж мае! Апранайся, Ігнат, ды бяжы хутчэй на канюшню, едзь шукаць!..

Ігнат праехаў лес і, так і не сустрэўшы Лёню, вырашыў, што хлопцы ў дарозе, напэўна, пасварыліся, а мо нават і пабіліся, і Лёня вярнуўся назад на кватэру. Ён шпарчэй пагнаў каня... Уехаў у мястэчка. Трывожна пастукаў у дзверы дома, дзе кватаравалі хлопцы. На стук выйшла гаспадыня і, усхваляваная пытаннем Ігната, блытаючыся, пачала расказваць, што Лёня і Грыша адразу ж пасля ўрокаў разам пайшлі дадому. Яна казала ім, каб пераначавалі, але яны не паслухалі.

Тады Ігнат падумаў, што Лёня, напэўна, збіўся з дарогі і пайшоў на балота. Ад гэтай думкі яму аж гарача зрабілася: балота яшчэ добра не замерзла і мясцінамі правальвалася.

Конь стаміўся і ўжо не мог бегчы, але Ігнат усё паганяў яго і паганяў. Вось нарэшце і балота. Вунь ужо зачарнелі стагі.

— Лёнька-а! — гукнуў у завіруху і цемень ночы Ігнат. — Сыноч!..

— О-ок! — глуха адгукнулася яму ноч.

— Лёнька-а! Лёня-а! — зваў бацька.

— А-а-а! — тонкім голасам адклікнуўся яму нехта здалёку.

— Сыноч! Лёня! — мацней закрычаў Ігнат.

— Я ту-ут! — усё гэтак жа тонка данеслася з цемры.

Ігнат пагнаў каня на голас.

— Лёня-а! Лёня-а!..

...Лёня сядзеў пад стогам увесь мокры і скарчанелы. Здарылася якраз тое, чаго баяўся Ігнат: доўга блукаючы па балоце, хлопец праваліўся ў незамерзлую багну і, ледзь выбраўшыся з яе, насілу дацягнуўся да стога.

Бацька скінуў з сябе кажух, захутаў у яго Лёню і зноў хутчэй пагнаў каня.

— Патрымайся яшчэ, сыноч. Зараз будзем дома.

Расцёрты спіртам і закручаны ў суконныя хусткі і коўдры, пад раніцу Лёня пачаў трэсціся ад холаду і трызніць. Пачыналася тое, чаго так цяжка было пазбегнуць: запаленне лёгкіх.

* * *

Неяк раніцай у нядзелю, калі Лёня ўжо ачуньваў, у сенцах пачулася нясмелае тупанне, потым дзверы адчыніліся, і ўвайшоў Грыша Міхневіч. Збянтэжаны, з пакункам у руках, ён доўга абмятаў ля парога валёнкі, ніяк не адважваючыся ні прывітацца, ні прайсці далей.

— Ну, даволі ўжо, праходзь, а то валёнкі парвеш, — не вельмі ветліва сустрэла хлопца Лёнева маці.

— Я, цётка, да вас... Можна?

— А чаму ж няможна? Ці даўно ты не вылазіў ад нас, а зараз гэтакі далікатны зрабіўся, што нават дазволу пытаеш...

Над Грышам злітаваўся Ігнат.

— Праходзь, брат, — падбадзёрыў ён хлопца. — Распранайся ды раскажы Лёню, якія вы ўрокі там прайшлі без яго.

— Я прынёс... я пакажу, — крыху пасмялеўшы, падышоў да стала Грыша.

Чамусьці не адважваючыся наблізіцца да Лёні, ён здалёку звярнуўся да яго:

— Я вось табе, Лёня, прынёс... Мая маці прыслала... — і, паклаўшы на стол пакунак, ён дастаў з яго некалькі яблыкаў і маленькі гладышык. — Гэта мама табе ліпавага мёду прыслала. Кажуць, вельмі памагае, калі з гарачым чаем піць...

— Бач, які ты зараз добры зрабіўся, — зноў не стрымалася Лёнева маці.

Але бацька перабіў яе:

— Што было, тое быллём парасло. Усё прайшло, і няма чаго перагаворваць... Праходзь, брат, бліжэй да Лёні ды раскажвай.

— Я зараз, — падсоўваючы да Лёневага ложка крэсла, ахвотна паабяцаў Грыша. — Я ўсё прынёс, усё пакажу...

Лёня глядзеў на Грышу шчаслівымі вачыма. Хлопцы даўно не бачыліся, даўно не вучылі разам урокаў, не дурэлі.

— Сядай сюды, на ложак, — Лёню здавалася, што так яны будуць бліжэй адзін да аднаго. — І ўсё раскажвай...

— Раскажу! Усё раскажу.

Зразумеўшы, што ён памілаваны, Грыша перасеў на ложак да Лёні.

— Перш за ўсё скажу табе, брат: ну і даў тады мне бацька лупцоўку!.. — з выглядам самага шчаслівага чалавека на свеце пахваліўся Грыша.

— За што лупцоўку? — не зразумеў Лёня.

— За што, за што?.. Варта было, дык і даў... А класнаму я сам усё раскажаў... Усё, як было.

— Ну, гэта ты ўжо зусім дарэмна зрабіў...

— Не дарэмна! Я тады нават хацеў, каб мяне са школы выключылі.

— Вось дурань!

— Дурань, ды не таму... Ну што, пачнём з геаметрыі?

— Давай з геаметрыі...

1. Як вы думаеце, чаму аўтар даў такую назву свайму твору?

2. У чым заключаецца сэнс сапраўднай дружбы? Выкажыце свае меркаванні на аснове зместу гэтага твора.

3. Што аб'ядноўвала Лёню і Грышу? Якім вы ўяўляеце Лёню?

4. Ці быў Грыша па сваім характары падобны да сябра? Чым Грыша вылучаўся сярод вучняў?

5. Як узнікла на ўроку сварка? Пракаменціруйце словы Алены Васілевіч: *Сварка, тая сварка, якая звычайна так прыніжае ў нашых вачах людзей, адбылася паміж імі зусім нечакана.*

6. Раскажыце пра вяртанне хлопчыкаў дадому. Ацаніце паводзіны Грышы.
7. Як трымалася маці Грышы ў Саўчанкавай хаце? Як паставіўся бацька Грышы да ўчынку сына?
8. Прачытайце па ролях эпізод, калі Грыша прыйшоў наведаць хворага сябра. Як сустрэлі яго Лёневы бацькі і сам Лёня? Што адчуваў кожны з сяброў пры сустрэчы? Пастарайцеся пры чытанні перадаць іх унутраны стан.
9. Які жыццёвы ўрок атрымалі хлопчыкі?
10. Чаму гэта апавяданне з'яўляецца надзённым у наш час?
11. З «воблака слоў» выберыце якасці, якімі вам хочацца валодаць.
12. Раскажыце пра свайго сябра (сяброўку).
13. Разгадайце рэбус, выканайце заданне па тэме.

просты спгадлівы
справядлівы
зайздросны
палахлівы чулы
смелы чалавечы
няўважлівы
шчыры эгаістычны

ПРА АПАВЯДАННЕ

Вы прачыталі апавяданне Алены Васілевіч «Сябры». Героі яго — хлопчыкі-аднакласнікі Лёня Саўчанка і Грыша Міхневіч. У творы таксама дзейнічаюць іншыя персанажы — настаўнік, бацькі Лёні і Грышы. Асноўная падзея — спрэчка хлопчыкаў — адбываецца на працягу дня: пачынаецца на ўроку ў класе і працягваецца па дарозе дадому, калі Грыша пакідае Лёню аднаго. У выніку Лёня, пакрыўджаны, хворы і знясілены мяцеліцай, збіваецца ў цёмным лесе з дарогі і трапляе ў балота. Вечарам бацька Лёні знаходзіць сына, стомленага, змерзлага, далёка ад вёскі. Пра Лёневу хваробу, яго перажыванні мы можам толькі здагадацца, бо аўтар пра гэта не расказвае. Апавяданне заканчваецца эпізодам, калі Грыша нарэшце прыходзіць наведаць хворага сябра.

Твор невялікі па памеры, аднак ён апавядае пра знакавы выпадак у жыцці хлопчыкаў. Падзеі аднаго дня прымусілі сяброў усвядоміць цану дружбы, зразумець, як яны неабходны адзін ад-

наму. А Грыша за свой не варты павагі ўчынак атрымаў не толькі лупцоўку ад бацькі, але і згрызоты сумлення, пераасэнсаваў свае паводзіны, усваяючы ўласную віну і прышоў да Лёні мірыцца.

Апавяданне — невялікі праявіны твор, у якім расказваецца пра асобную падзею, выпадак або здарэнне ў жыцці героя.

У апавяданні няшмат персанажаў, дзеянне адбываецца на працягу невялікага адрэзка часу. Галоўнае месца звычайна адводзіцца расказванню, апаведу. Мы імкнёмся зразумець стаўленне аўтара да герояў, аналізуем яго адносіны да падзей, погляды і перакананні, думкі і перажыванні — спасцігаем аўтарскую пазіцыю. Пазіцыя пісьменніка ў творы не заўсёды відавочная. Часам яе можна вызначыць толькі па ледзь заўважных дэталях, апісаннях, дыялогах.

У апавяданні кожнае слова, кожная дэталё маюць сваё значэнне, яны дапамагаюць лепш зразумець характары герояў, усваяючы падзеі, глыбей успрыняць усё тое, што хацеў сказаць аўтар сваім творам.

Апавяданне прыйшло ў мастацкую літаратуру з вуснай народнай творчасці, яму папярэднічалі казкі, легенды, паданні, гумарэскі, анекдоты. Апавяданне лічыцца малой формай эпасу. Ад аповесці адрозніваецца тым, што яно меншае па аб'ёме і мае больш простую будову.

Выдатнымі майстрамі апавядання з'яўляюцца Якуб Колас, Кузьма Чорны, Міхась Лынькоў, Янка Брыль, Уладзімір Караткевіч, Васіль Быкаў і іншыя беларускія пісьменнікі.

1. Які твор называюць апавяданнем? Што для яго характэрна?
2. Дакажыце, што твор Алены Васілевіч «Сябры» — апавяданне.
3. Прыгадайце некалькі апавяданняў іншых аўтараў. Знайдзіце ў іх выразныя прыкметы жанру.
4. Успомніце, з якіх элементаў складаецца сюжэт. Падрыхтуйце невялікі вусны апавед пра выпадак, які вас уразіў, усхваляваў, вам запомніўся.

